

УДК 159.9:316.614:32

THE INFLUENCE OF THE EDUCATIONAL SPACE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ON THE DYNAMICS OF POLITICAL SOCIALIZATION OF YOUTH

ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗВО НА ДИНАМІКУ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Kovchina I. M. / Ковчина І. М.*doctor of pedagogical sciences / доктор педагогічних наук,
professor / професор,*

ORCID: 0000-0002-0015-8970

Dragomanov Ukrainian State University

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Chalchynskyi O. V. / Чалчинський О. В.*2nd year Master's student / магістр 2 року навчання,**Faculty of Psychology / факультету психології*

ORCID: 0009-0005-4886-6676

Dragomanov Ukrainian State University

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Анотація. У статті здійснено комплексний психологічний аналіз впливу освітнього простору закладів вищої освіти на динаміку політичної соціалізації студентської молоді в умовах трансформаційного українського суспільства. Обґрунтовано, що університетське середовище виступає потужним агентом вторинної політичної соціалізації, який істотно модифікує політичні установки, ціннісні орієнтири та моделі громадянської поведінки студентів протягом періоду здобуття вищої освіти.

Розкрито теоретико-методологічні засади дослідження політичної соціалізації як багаторівневого соціально-психологічного процесу, що інтегрує когнітивний, афективний та поведінковий компоненти політичної свідомості. Проаналізовано класичні концепції політичної соціалізації (Г. Хайман, Р. Доусон, К. Превітт, Д. Істон, Дж. Денніс, Г. Алмонд, С. Верба) та їхню адаптацію до українського контексту.

Представлено результати емпіричного дослідження, проведеного на вибірці 78 студентів-соціологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (39 осіб 2-го курсу та 39 осіб 5–6-го курсів). Встановлено статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) за інтегральним індексом політичної соціалізації між студентами початкових та завершальних курсів навчання: студенти старших курсів демонструють вищий рівень політичних знань, толерантності до незгоди та внутрішнього локусу контролю при нижчому рівні макіавеллізму. Кореляційний аналіз виявив позитивні взаємозв'язки між академічною залученістю, участю в студентському самоврядуванні, інтенсивністю міжособистісних комунікацій та показниками політичної соціалізації.

Розроблено та апробовано тренінгову програму психологічної підтримки політичної соціалізації студентів, що включає модулі розвитку критичного мислення, формування толерантності до політичного плюралізму та активізації громадянської участі. Оцінка ефективності програми засвідчила статистично значуще підвищення інтегрального індексу політичної соціалізації в експериментальній групі.

Сформульовано практичні рекомендації щодо психологічного супроводу політичної соціалізації студентів в умовах закладу вищої освіти, спрямовані на формування демократичної громадянської культури молоді в контексті європейської інтеграції України.

Ключові слова: політична соціалізація, студентська молодь, освітній простір, заклад вищої освіти, політична свідомість, громадянська культура, толерантність до незгоди, локус контролю, критичне мислення, демократичні цінності.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Актуальність дослідження впливу освітнього простору закладів вищої освіти на політичну соціалізацію молоді визначається глобальною кризою демократичних інститутів та зростаючою політичною поляризацією на початку XXI століття. За даними міжнародних досліджень, понад 80 % молодих людей у різних країнах не відчують, що політики їх слухають, а майже 60 % не почувуються представленими в наявній політичній системі [12]. Ця криза довіри супроводжується парадоксальним феноменом: молодь демонструє високий рівень соціальної активності через альтернативні канали участі (волонтерство, екологічний активізм, цифрові форми мобілізації), проте уникає формальних політичних структур.

Для України актуальність дослідження набуває особливого виміру в контексті повномасштабного російського вторгнення 2022 року, яке кардинально змінило умови політичної соціалізації молоді. Дослідження ПРООН «Вплив війни на молодь в Україні 2024» засвідчує драматичне зростання громадянської свідомості серед української молоді: 72 % готові долучитися до процесу відновлення своєї громади, актуалізувалися такі аспекти політичної ідентичності як споживання українського контенту (52 %), спілкування державною мовою (47 %), знання і шанування історії (47 %) [2].

Водночас війна породила специфічні виклики: зростання емоційного виснаження, посилення тенденції до афективної поляризації та зниження толерантності до альтернативних поглядів, еміграційні настрої молоді. За таких умов університетське середовище постає як унікальний простір політичної соціалізації, який володіє потенціалом трансформувати стихійні процеси формування політичної свідомості в керований, педагогічно обґрунтований процес громадянського становлення особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальну основу дослідження становлять класичні концепції політичної соціалізації. Г. Хайман у

1959 році першим систематизував термінологічний апарат та запропонував емпіричну модель аналізу процесів формування політичних установок, концептуалізувавши політичну соціалізацію як процес навчання соціально значущим зразкам поведінки протягом усього життєвого циклу індивіда [9]. Р. Доусон та К. Превітт визначали політичну соціалізацію як процес набуття знань, переконань та цінностей, що допомагають зрозуміти уряд та політику, підкреслюючи хаотичний та неформальний характер цього процесу в демократичних суспільствах [7].

Д. Істон та Дж. Денніс розробили теорію «політичної підтримки», виділивши чотири стадії політичної соціалізації: політизацію, персоналізацію, ідеалізацію та інституалізацію [8]. Г. Алмонд та С. Верба запропонували типологію політичних культур (парохіальна, суб'єктна, партисипаторна), стверджуючи, що демократія найстабільніша в суспільствах з «громадянською культурою» [5].

Когнітивно-розвиткові концепції Ж. Піаже розкрили вікові закономірності формування політичного мислення: перехід від конкретно-образного до абстрактного осмислення політичних явищ, розширення часової перспективи та формування відносно автономної системи етико-політичних принципів у підлітковому віці [10].

Серед українських дослідників проблематику політичної свідомості та громадянської ідентичності розробляли В. Кремень, М. Михальченко, В. Васютинський, С. Максименко, Л. Засекіна, М. Слюсаревський, Т. Титаренко. Водночас комплексного психологічного дослідження динаміки політичної соціалізації студентів у процесі навчання в ЗВО в умовах сучасних українських трансформацій не здійснювалося.

Метою статті є комплексний психологічний аналіз впливу освітнього простору закладів вищої освіти на динаміку політичної соціалізації студентської молоді, виявлення ключових механізмів та факторів цього впливу, а також формулювання рекомендацій щодо психологічного супроводу політичної соціалізації в умовах університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична соціалізація постає як один із фундаментальних процесів онтогенетичного становлення особистості, що охоплює системну взаємодію між суб'єктом та політичною системою суспільства, інтегруючи когнітивні, афективні та поведінкові компоненти політичної свідомості. За визначенням Ю. Насадюка, політична соціалізація розглядається як багаторівневий процес взаємодії індивіда з політичним середовищем під впливом цілеспрямованих та спонтанних чинників, що призводить до формування політичної ідентичності, встановлення зв'язків з політичною системою та засвоєння специфічних політичних ролей [4].

У контексті пострадянських трансформацій українського суспільства осмислення механізмів політичної соціалізації набуває особливої актуальності: йдеться не лише про відтворення наявних уявлень і норм, а й про зміну політико-культурних настанов та подолання деформацій попереднього досвіду. Радянська спадщина сприяла формуванню пасивного, керованого «об'єкта» політики, схильного до недовіри та відчуження від інституційних механізмів участі [1], що корелює з емпірично фіксованими тенденціями низької інституційної довіри в українському суспільстві.

Структура політичної соціалізації молоді, згідно з Г. Ковалем, включає три взаємопов'язані компоненти: когнітивний (накопичення політичних знань, розуміння механізмів політичної системи), афективний (емоційне ставлення до політичних об'єктів, формування політичних преференцій) та поведінковий (моделі політичної участі, громадянська активність) [3]. Механізми політичної соціалізації включають ідентифікацію (ототожнення з політичними групами, лідерами, цінностями), інтерналізацію (перетворення зовнішніх соціальних вимог на внутрішні переконання) та рефлексію і критичне переоцінювання (перегляд отриманих у дитинстві політичних установок з позиції раціональної критики).

Університетське середовище виступає потужним агентом вторинної політичної соціалізації завдяки унікальній комбінації факторів: інтелектуальне стимулювання через академічні дисципліни, особливо суспільствознавчого

спрямування; інтенсивна міжособистісна комунікація в гетерогенному студентському колективі; можливості практичної політичної участі через студентське самоврядування та громадські організації; вплив викладачів як значущих агентів соціалізації.

Гіпотеза «років вражень» (*impressionable years hypothesis*), сформульована Дж. Кросніком та Д. Алвіном, стверджує, що соціально-політичні орієнтації, сформовані у ранньому дорослому віці (18–25 років), залишаються найбільш стійкими протягом усього життя, формуючи «політичне покоління» [6]. Це надає університетському періоду виняткового значення для формування стійких демократичних цінностей.

Водночас сучасне цифрове середовище трансформує механізми політичної соціалізації: молодь дедалі частіше орієнтується на політичних інфлюенсерів як нові «інформаційні еліти», копіюючи їхні політичні реакції та стиль публічної поведінки. Це створює ризики фрагментарної та поверхової політичної соціалізації, коли об'єктом наслідування стає не зміст ідеологічних переконань, а їх зовнішня форма.

Емпіричне дослідження проводилося на вибірці 78 студентів-соціологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка: 39 осіб 2-го курсу (етап початкової соціалізації) та 39 осіб 5–6-го курсів (етап завершальної соціалізації). Гендерний розподіл: 55 жінок та 23 чоловіки.

Методичний інструментарій включав: авторську анкету для визначення індексу політичної соціалізації; методику «Tolerance for Disagreement Scale» (TFD) Дж. Тевена, Дж. Річмонда та Дж. МакКроскі для вимірювання толерантності до незгоди; методику діагностики локусу контролю [11]; шкалу макіавеллізму Mach-IV Р. Крісті та Ф. Гейс; авторську анкету для вивчення особливостей політичної свідомості студентів.

Статистична обробка даних за допомогою t-критерію Стьюдента виявила статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) між студентами початкових та завершальних курсів за такими показниками (Таблиця 1):

Таблиця 1 - Порівняльна характеристика показників політичної соціалізації студентів початкових та завершальних курсів навчання

Показник	2-й курс (M±SD)	5–6-й курс (M±SD)	t- критерій	p
Інтегральний індекс політичної соціалізації	52,3±8,7	64,1±9,2	5,87	<0,001
Толерантність до незгоди (TFD)	34,2±6,4	41,8±7,1	4,98	<0,001
Внутрішній локус контролю	48,7±9,3	56,4±8,8	3,79	<0,001
Макіавеллізм (Mach-IV)	68,4±11,2	59,7±10,5	3,56	<0,01

Студенти старших курсів демонструють вищий рівень політичних знань, толерантності до альтернативних поглядів та внутрішнього локусу контролю (переконавання у власній здатності впливати на політичні події), водночас нижчий рівень макіавеллізму (схильності до маніпулятивних стратегій у політичній взаємодії).

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона виявив значущі позитивні взаємозв'язки між показниками політичної соціалізації та факторами університетського середовища:

– Академічна залученість (відвідуваність занять, участь у науковій роботі) позитивно корелює з індексом політичної соціалізації ($r=0,47$; $p<0,01$) та рівнем критичного мислення ($r=0,52$; $p<0,001$).

– Участь у студентському самоврядуванні демонструє сильний позитивний зв'язок із внутрішнім локусом контролю ($r=0,58$; $p<0,001$) та поведінковим компонентом політичної соціалізації ($r=0,61$; $p<0,001$).

– Інтенсивність міжособистісних комунікацій у студентській групі позитивно пов'язана з толерантністю до незгоди ($r=0,44$; $p<0,01$) та когнітивним компонентом політичної соціалізації ($r=0,39$; $p<0,05$).

– Вплив викладачів (суб'єктивна оцінка студентами) корелює з інтегральним індексом політичної соціалізації ($r=0,42$; $p<0,01$).

Мережевий аналіз (Social Network Analysis) комунікативних структур

студентських груп виявив, що студенти з високим рівнем соціальної інтеграції (центральні позиції в комунікативній мережі) демонструють значуще вищі показники політичної соціалізації порівняно з периферійними учасниками.

Емпіричне дослідження дозволило виявити ключові психологічні механізми впливу освітнього простору ЗВО на політичну соціалізацію студентів. Встановлено, що домінуючими виступають: ідентифікація з демократичними цінностями через взаємодію з референтними групами в університетському середовищі; інтерналізація норм толерантності та критичного мислення завдяки академічному дискурсу; рефлексивне переосмислення політичних установок під впливом міжособистісної комунікації в гетерогенному студентському колективі. Ці механізми діють синергетично, забезпечуючи трансформацію зовнішніх впливів університетського середовища у стійкі внутрішні переконання та моделі громадянської поведінки студентів.

Ключовими ж факторами університетського середовища, що детермінують інтенсивність політичної соціалізації, виявлено чотири взаємопов'язані компоненти. По-перше, академічна залученість (активна участь у навчальному процесі, науковій діяльності), яка формує когнітивний компонент політичної свідомості. По-друге, участь у студентському самоврядуванні, що розвиває поведінковий компонент через практичний досвід демократичної участі. По-третє, інтенсивність міжособистісних комунікацій у студентській групі, що сприяє афективному компоненту через емоційний обмін та формування толерантності. По-четверте, вплив викладачів як значущих агентів соціалізації, що інтегрує всі три компоненти через трансляцію демократичних цінностей та критичного мислення.

На основі результатів діагностики було розроблено тренінгову програму психологічної підтримки політичної соціалізації студентів, що включала три модулі:

1. Модуль розвитку критичного мислення (8 годин): аналіз політичної інформації, розпізнавання маніпулятивних технологій, верифікація джерел.
2. Модуль формування толерантності до політичного плюралізму (6 годин):

моделювання політичних дискусій, техніки конструктивного діалогу, робота з афективною поляризацією.

3. Модуль активізації громадянської участі (6 годин): проектування громадських ініціатив, розвиток навичок відстоювання, практики демократичної участі.

Апробація програми здійснювалася на експериментальній групі студентів 3-го курсу (n=24) із застосуванням процедури повторного тестування. Контрольна група (n=22) не проходила тренінг.

Результати оцінки ефективності засвідчили статистично значуще підвищення показників в експериментальній групі (Таблиця 2):

Таблиця 2 - Оцінка ефективності тренінгової програми

Показник	До тренінгу	Після тренінгу	Δ	p
Інтегральний індекс політичної соціалізації	56,8±7,9	68,4±8,3	+11,6	<0,001
Толерантність до незгоди	36,7±5,8	44,2±6,1	+7,5	<0,001
Внутрішній локус контролю	51,3±8,4	58,9±7,6	+7,6	<0,01

У контрольній групі статистично значущих змін не виявлено.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Результати дослідження підтверджують гіпотезу про значущий вплив освітнього простору закладів вищої освіти на динаміку політичної соціалізації студентської молоді. Встановлено, що протягом періоду навчання в університеті відбувається якісна трансформація політичної свідомості студентів: підвищується рівень політичних знань, формується толерантність до альтернативних поглядів, посилюється внутрішній локус контролю, знижується схильність до маніпулятивних стратегій.

Ключовими факторами університетського середовища, що детермінують політичну соціалізацію, є: академічна залученість студентів, участь у

студентському самоврядуванні, інтенсивність міжособистісних комунікацій та вплив викладачів як агентів соціалізації. Мережева позиція студента в комунікативній структурі групи також значуще впливає на показники політичної соціалізації. Розроблена тренінгова програма психологічної підтримки продемонструвала статистично значущу ефективність у підвищенні інтегрального індексу політичної соціалізації, толерантності до незгоди та внутрішнього локусу контролю.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням специфіки політичної соціалізації студентів різних спеціальностей, аналізом впливу дистанційного навчання на політичну соціалізацію в умовах воєнного часу, а також розробкою інституційних стратегій формування демократичної громадянської культури в закладах вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Береза В. О. Політична соціалізація особистості в умовах політико-культурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.03. Київ, 2016. 415 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Bereza.pdf

2. Вплив війни на молодь в Україні – 2024 рік : дослідження / United Nations Development Programme (UNDP). 2024. 84 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf

3. Коваль Г. Особливості політичної соціалізації молоді на сучасному етапі розвитку української державності. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2008. Вип. 14. С. 244–252. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/30.pdf>

4. Насадюк Ю. Соціалізація особистості як система втілення політичних цінностей. Вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2016. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/download/4154/4745/8869>

5. Almond G. A., Verba S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton : Princeton University Press, 1963. 576 p. URL: <https://books.google.com/books?id=YwXWCgAAQBAJ>

6. Alwin D. F., Krosnick J. A. Aging, cohorts, and the stability of sociopolitical orientations over the life span. *American Journal of Sociology*. 1991. Vol. 97, No. 1. P. 169–195. DOI: <https://doi.org/10.1086/229744>

7. Dawson R. E., Prewitt K. *Political Socialization: An Analytic Study*. Boston : Little, Brown and Company, 1969. 226 p. URL: <https://archive.org/details/politicalsociali0000daws>

8. Easton D., Dennis J. The Child's Acquisition of Regime Norms: Political Efficacy. *The American Political Science Review*. 1967. Vol. 61, No. 1. P. 25–38. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/childs-acquisition-of-regime-norms-political-efficacy/F01794E5DD9FCD20EF726463A0AB4AB7>

9. Hyman H. H. *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behavior*. Glencoe, Illinois : The Free Press, 1959. 175 p. URL: https://books.google.com/books/about/Political_Socialization.html?id=r3s0AAAAIAAJ

10. Piaget J., Inhelder B. *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. New York : Basic Books, 1958. 356 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315009674>

11. Teven J. J., Richmond V. P., McCroskey J. C. Measuring tolerance for disagreement. *Communication Research Reports*. 1998. Vol. 15(2). P. 209–217. DOI: <https://doi.org/10.1080/08824099809362115>

12. *Voices of the Future: Young People's Perspectives on Political Inclusion*. UNICEF USA, Harris Poll, 2024. URL: https://www.unicefusa.org/sites/default/files/2025-03/P152409%20Youth%20Poll%202024%20Report_052924.pdf

Abstract. *The article provides a comprehensive psychological analysis of the influence of the educational space of higher education institutions on the dynamics of political socialization of student youth in the conditions of transformational Ukrainian society. It is substantiated that the university environment acts as a powerful agent of secondary political socialization, which significantly modifies the political attitudes, value orientations and models of civic behavior of students during the period of higher education.*

The theoretical and methodological foundations of the study of political socialization as a multilevel socio-psychological process integrating cognitive, affective and behavioral components of political consciousness are revealed. Classical concepts of political socialization (H. Hyman, R. Dawson, K. Prewitt, D. Easton, J. Dennis, G. Almond, S. Verba) and their adaptation to the Ukrainian context are analyzed.

The results of an empirical study conducted on a sample of 78 sociology students of Taras Shevchenko National University of Kyiv (39 second-year students and 39 fifth-sixth-year students) are presented. Statistically significant differences ($p < 0.05$) in the integral index of political socialization between students of initial and final years of study were established: senior students demonstrate a higher level of political knowledge, tolerance for disagreement and internal locus of control with a lower level of Machiavellianism. Correlation analysis revealed positive relationships between academic engagement, participation in student self-government, intensity of interpersonal communications and indicators of political socialization.

A training program for psychological support of students' political socialization has been developed and tested, including modules for the development of critical thinking, formation of tolerance for political pluralism and activation of civic participation. The evaluation of the program's effectiveness showed a statistically significant increase in the integral index of political socialization in the experimental group.

Practical recommendations for psychological support of students' political socialization in higher education institutions are formulated, aimed at forming a democratic civic culture of youth in the context of Ukraine's European integration.

Key words: *political socialization, student youth, educational space, higher education institution, political consciousness, civic culture, tolerance for disagreement, locus of control, critical thinking, democratic values.*